

УДК

81'367.635: 811.112.2

Секция №8. Актуальные проблемы грамматики.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ СВЯЗИ ГРАДУАЛЬНЫХ ЧАСТИЦ В СИСТЕМЕ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В качестве эксплицитных и имплицитных градуаторов градуальные частицы принадлежат к языковым средствам выражения семантической категории градуирования. Градуальные частицы полисемантичны и выявляют омонимические связи с частицами других субклассов, а также другими частями речи. Они характеризуются сложной семантикой.

Ключевые слова: полисемия, омонимия, синонимия, градуальная частица.

СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ГРАДУАЛЬНИХ ЧАСТОК У СИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Як експліцитні чи імпліцитні градуатори градуальні частки належать до мовних засобів вираження семантичної категорії градуювання. Градуальні частки полісемантичні та виявляють омонімічні зв'язки з частками інших субкласів, а також з іншими частинами мови. Вони характеризуються складною семантикою.

Ключові слова: полісемія, омонімія, синонімія, градуальна частка.

SEMANTIC RELATIONS OF GERMAN GRADUAL PARTICLES

As explicit/implicit gradutors the gradual particles are lingual

The article focuses on gradual particles as explicit/implicit gradutors due to their meaning, syntactic value and scale-modifying function. Their semantico-pragmatic meaning reflects their communicative-functional value which we analyze employing the notions of existential and scale implicature, their discursive-pragmatic meaning is revealed at the level of conversational implicatures and pragmatic presuppositions.

Key words: polysemy, synonymy, omonymy, gradual particle.

СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ГРАДУАЛЬНИХ ЧАСТОК У СИСТЕМІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

На новому оберті спіралі наукового пізнання фокус уваги дослідників закономірно змістився від вже вивчених явищ до тих, які довгий час знаходилися на периферії лінгвістичних досліджень. Відповідно, намітилися нові перспективи розв'язання проблем, які залишилися невирішеними в межах системно-структурної парадигми, або вирішувалися неоднозначно. До останніх належить проблема службових слів, які, виконуючи на перший погляд підсобну функцію, є “носіями унікальної семантики, що надає особливих відтінків значення окремим одиницям у складі речення чи цілому висловлюванню” [4, с. 65]. Довгий час поза увагою лінгвістів залишалися частки. Незважаючи на те, що їх дослідження на сучасному етапі набуло надзвичайної динаміки [1; 2; 3 та ін.], залишається ще багато невирішених проблем.

Однією з таких проблем є питання синонімії / полісемії / омонімії / поліфункціональності часток [6, с. 1–20; 8; 10 та ін.]

Метою даної статті є виявлення семантичних зв'язків часток у мовній системі. Об'єктом дослідження є градуальні частки сучасної німецької мови. Вони є полісемантичними, мають синоніми та виявляють омонімічні зв'язки як між собою, так і з іншими частинами мови.

Аналіз часток на рівні словникових дефініцій виявляє їх полісемантичність та складні синонімічні зв'язки з іншими частками. Причому як полісемія, так і синонімія часток у різних словниках трактується не завжди однозначно. Для підтвердження сказаного наведемо у скороченому варіанті різні тлумачення частки *auch* у словниках [Agricola, Wahrig].

auch

Agricola (без зазначення частиномовної належності):

1. *<ebenfalls>*

2. *Ich bin auch nur ein Mensch.*

2. <selbst, sogar>

Auch der Kleinste kann dir schaden.

3. <tatsächlich, wirklich>

Du bist auch [wirklich] gar zu dumm!

4. <verstärkend>

Er hat gar nichts gewußt – wie sollte er auch, man hatte ihm ja nichts gesagt!

5. <einschränkend>

So klug er auch ist, diese Aufgabe konnte er nicht lösen. [5, S. 80]

Wahrig:

1. <Partikel>

1.1. (verstärkend)

Aber auch nur dieses eine Mal!

Wie reich er auch sei (ist);

1.2. (ebenfalls, gleichfalls)

Gutes und auch Schlechtes;

1.3. (zugleich)

Sie ist schön und auch gut.

1.4. (tatsächlich, wirklich)

Das hat auch niemand behauptet!

1.5. (selbst, sogar)

Und wenn ich auch hergeben müßte;

2. <Konjunktion>

2.1. (verstärkend)

... nicht nur auch, sondern auch...

2.2. Wenn auch

(obwohl, selbst, wenn)

2.2.1. Und wenn auch!

(Was tut's, was schadet es? (als Antwort)) [12, S. 84].

Наведені словникові статті засвідчують, що синонімічний ряд слова *auch* без зазначення частиномовної належності у словнику [Agricola] має такий

вигляд: *auch* – *ebenfalls* – *selbst* – *sogar* – *tatsächlich* – *wirklich*. Крім того, зазначаються дві функції: підсилення та обмеження.

[Wahrig] зазначає частиномовну приналежність слова *auch*. Як частка *auch* виявляє такий синонімічний ряд: *auch* – *ebenfalls* – *gleichfalls* – *zugleich* – *tatsächlich* – *wirklich* – *selbst* – *sogar*. Наголошується її підсилювальна функція. Як сполучник *auch* також виконує підсилювальну функцію та вживається в комбінаціях з іншими сполучниками – *oder* ~, *nicht nur...sondern auch*, *sowohl als auch*, *wenn auch*, *obwohl auch*, *selbst auch*.

Подібні розбіжності як у кількісному, так і дещо в змістовому плані простежуються при порівнянні словникових статей інших часток. Саме полісемантичність часток приводить до того, що одна й та ж частка включається в різні синонімічні ряди.

Так, у словникові [Agricola] синонімом частки „*allein*“ є частка „*nur*“:

(1) *Das verdankt er [einzig und] allein seinen Fähigkeiten (allein = nur).*

[5, S. 57]

У [Wahrig] цей синонімічний ряд доповнюється часткою „*ausschließlich*“ (*allein* = *nur*, *ausschließlich*):

(2) *Er allein ist an allem schuld.*

(3) *Du allein bist meine Hilfe.*

(4) *Einzig und allein seine Geistesgegenwart hat uns gerettet.* [12, S. 55]

У роботі Г. Хельбіга та Й. Буши [9] субститутами частки „*allein*“ є частки „*nur*, *bloß*“:

(5) *Allein das Ministerium ist weisungsberechtigt (= nur, bloß).*

(6) *Allein der Arzt kann darüber entscheiden (= nur, bloß).* [9, с. 481, 485]

Частка „*nur*“ може утворювати синонімічний ряд із часткою „*erst*“:

(7) *Erst zwei Stunden gearbeitet (= nur, weniger als erwartet).* [9, с. 485]

Аналіз словникових статей виявляє синонімічні ряди і інших часток даного субкласу. Пор.:

besonders 2 – *hauptsächlich*, *vor allem*; 3 – *in hohem Maße*, *sehr*; 4 – *(hervorragend),speziell*; *er eignet sich ~ zum Lehrer*; [12, S. 151]

<i>besonders 1 (ausnehmend, sehr); 2 (hervorragend) für etw. besonders geeignet sein;</i>	[5, S. 29]
<i>besonders – (umg.) extra, speziell, insbesondere, vor allem;</i>	[11, S. 124]
<i>eben – gerade, genau; eben – gerade, besonders;</i>	[12, S. 223]
<i>eben – genau, gerade ;</i>	[9, с. 484]
<i>eben – gerade, soeben, [nun]einmal;</i>	[11, S. 177]
<i>ebenfalls – gleichfalls, auch, desgleichen, gleichermaßen, ebenso;</i>	[11, S. 178]
<i>erst – eben, einmal, besonders;</i>	[11, S. 217]
<i>gerade – genau, ausgerechnet;</i>	[9, с. 482]
<i>gerade – ausgerechnet, eben, genau;</i>	[11, S. 271]
<i>nur – bloß, ausschließlich, lediglich, [einzig und] allein;</i>	[11, S. 499]
<i>zumal – vor allem, besonders; besonders – in hohem Maße; überaus – sehr, übermäßig</i>	[9, с. 484 та ін.]

Наведені перетини синонімічних рядів засвідчують, що частки як лексеми вступають у синонімічні зв'язки своїми лексико-семантичними варіантами. Це означає, що градуальні частки не належать до десемантизованих слів. Їхнє значення може визначатися на більш абстрактному рівні, на відміну, наприклад, від конкретного лексичного значення предметних слів.

Крім синонімічних, частки характеризуються також омонімічними зв'язками. Передусім омонімами часток є прислівники. Пор.:

(8) *Allein der Gedanke daran jägt mir schon kalte Schauer über den Rücken* (allein – Partikel). (Mellin 1, S. 32)

(9) *Er war allein im Zimmer* (allein - Adverb). [12, S. 55]

(10) *Ich wollte dem Bettler etwas geben, allein ich hatte nichts bei mir* (allein – Konjunktion). [12, S. 55]

До якої б частини мови в реченнях (8), (9), (10) лексема „allein“ не відносились (а в словниках зазначається неоднозначна частиномовна належність лексеми „allein“ – пор.: [Wahrig; Duden]), не викликає сумніву той факт, що в наведених реченнях вона функціонує як різні частини мови і лише в реченні (8) вона є часткою.

Градуальні частки мають омоніми також серед часток інших субкласів.

Пор.:

(11) *Wie hieß er noch?* (Melin 2, S. 67)

(12) *Es ist heute noch wärmer als gestern.* [7, S. 1080]

(13) *Mit noch größerem Bedauern dachte Nina an den riesigen Haufenkoks im Heizkeller.* (Danella, S.23)

У прикладі (11) частка „noch“ уживається як відтінювальна частка (*Abtönungspartikel*), а у (12), (13) – це градуальна частка. Якщо в першому випадку лексичне значення частки „noch“ визначити однозначно неможливо, то як градуальна частка вона має певне лексичне значення (“ще”), і хоча це значення також “затемнене”, але не настільки, щоб викликати труднощі при аналізі висловлювання, як це має місце під час інтерпретації відтінювальної частки. Градуальна частка „noch“ у прикладах (12), (13) поряд зі своїм значенням залучення до ситуації набуває додаткової семи “підсилення” та розміщує домінанту своєї сфери дії (або свій домінантний ко-конституент) вправо (більше) чи вліво (менше) на певній шкалі.

Доповнюючи характеристику омонімічних зв’язків часток, який проводиться в роботах Г. Хельбіга, аналізом словникових статей часток у словниках Варіга, Дудена, Агрікола, зобразимо ці зв’язки часток у вигляді таблиці (табл. 1.).

Табл. 1: Омонімічні зв’язки градуальних часток

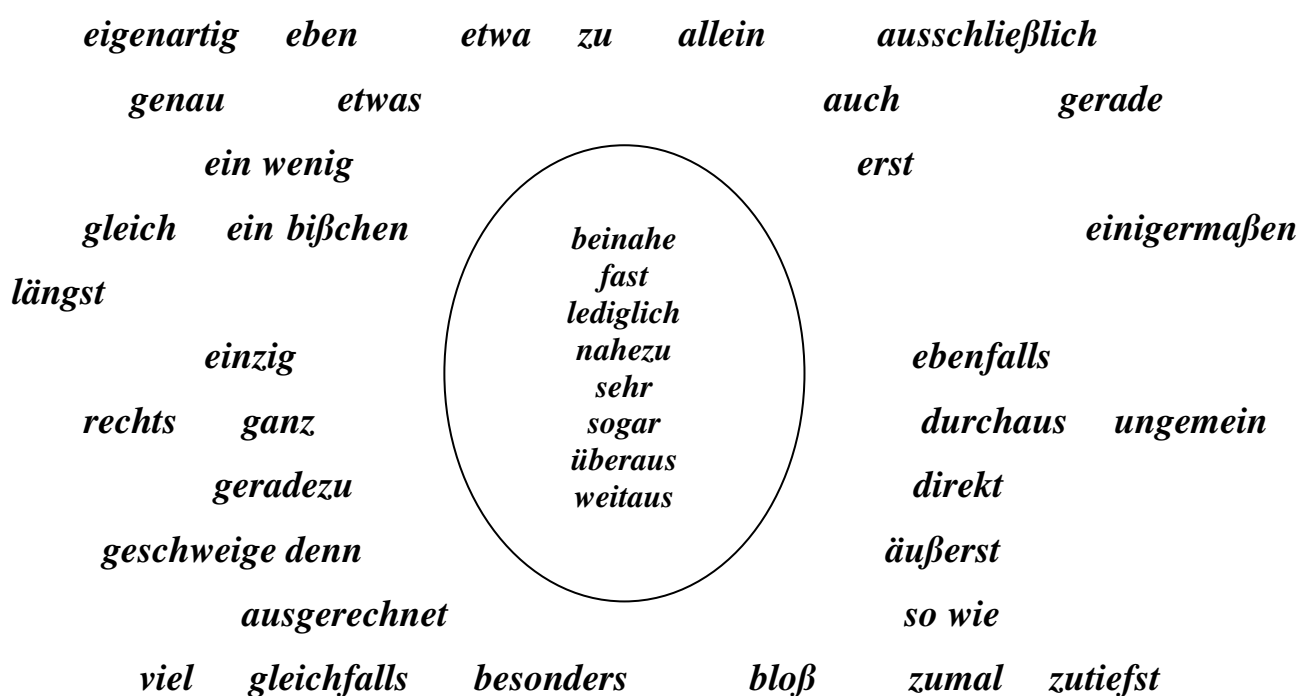
Кількість омонімів				Кількість Часток	%
-	1	2	3		
+				8	1 4,8
	+			30	5 5,6

		+		14	2 5,9
			+	2	3 ,7
				54	1 00

Із наведеної таблиці видно, що серед 54 часток 8 (14,8 %) не мають омонімів, 30 (55,6 %) мають по одному омоніму, 14 (25,9 %) – по два омоніми та 2 частки (3,7 %) – по три омоніми.

Лексеми градуальних часток можуть бути прислівниками (54 %), прикметниками (44 %), сполучниками (16 %), займенниками (16 %), прийменниками (16 %), частками інших субкласів (4 %), числівниками (2 %), модальними словами (2 %), заперечними словами (2 %). Переважну більшість складають прислівники. Можливо, саме тому клас градуальних часток поповнюється насамперед прислівниками.

Зважаючи на те, що градуальні частки неоднаковою мірою виявляють полісемантичність, синонімічні та омонімічні зв'язки, цей клас можна характеризувати як такий, що має польову структуру. В центрі поля займають місця частки з відносно обмеженою кількістю названих характеристик (вони не мають омонімів), на периферії поля будуть знаходитися частки, що є результатом зміни частиномовної належності. Ці частки, пристосувавшись до нових умов, зберегли щось із свого первинного значення, що й зумовлює їх високу полісемантичність, синонімію та омонімію. Схематично функціонально-семантичне поле (ФСП) градуальних часток зображено на нижчеподаній схемі:

*höchst insbesondere außerordentlich ausnehmend noch
nur vor allem nicht einmal möglichst ziemlich selbst*

Перспективою подальшого аналізу є виявлення семантичних домінант, які уможливають семантичні зв'язки градуальних часток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кривоносов А.Т. Модальные частицы как средство логико-грамматического членения в немецком языке // Вопросы языкознания. – 1982. – № 3. – С. 48–61.
2. Кушлик О. Своєрідність лексико-граматичної природи часток // Українська мова і література: історія, сучасний стан, перспективи розвитку. Науковий щорічник / За заг. ред. С. Панцьо. – Т.: Збруч, 1999. – С. 211–214.
3. Пророкова В.М. Слова-«приправы», слова-«заплаты» / Модальные частицы в немецком языке. – М.: Высш. шк., 1991. – 130 с.
4. Слюсарева Н.А. Проблемы функциональной морфологии современного английского языка. – М.: Наука, 1986. – 215 с.
5. Agricola E. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1962. – 792 S.
6. Altmann H. Die Gradpartikeln im Deutschen. Untersuchungen zu ihrer Syntax, Semantik und Pragmatik: Inagural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie. – Tübingen: Niemeyer, 1976. – 334 S.
7. Duden. Deutsches Universalwörterbuch / Herausgegeben und bearbeitet vom wissenschaftlichen Rat und den Mitarbeitern der Dudenredaktion unter der Leitung von G.Drosdowski. – 2. Auflage. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich, 1989. – 1816 S.
8. Helbig G. Die Partikeln // Deutsche Grammatik. Grunfragen und Abriß. – München: indicum Verlag GmbH, 1991. – S. 96–101.
9. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. – Leipzig. Berlin. München. Zürich. New York: Langenscheidt Verlag Enzyklopädie, 1993. – 736 S.

10. Rudolph E. Partikeln und Text-Konnexität im Deutschen // Aspekte der Konnexität und Kohärenz von Texten / Hrsg. W. Heydrick und J.S. Petöli. – Hamburg: Helmut Buske Verlag, 1986. – S. 73–90.

11. Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / Herausgegeben von Herbert Görner und Günter Kempcke. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1980. – 643 S.

12. Wahrig G. Der kleine Wahrig Wörterbuch der deutschen Sprache. – München: Mosaik, 1982. – 943 S.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Danella U. Der Unbesiegte. Roman. – München: Wilhelm Heyne, 1989. – 480 S.

2. Mellin 1: Mellin B. Endlich hast du mir verzeihen. Bastei Fürsten-Roman. – Bd. 162. – Bergisch Gladbach: Lübbe, 2000. – 64 S.

3. Mellin 2: Mellin B. Nie hab' ich dich vergessen können. Bastei Fürsten-Roman. – Bd. 169. – Bergisch Gladbach: Lübbe, 2000. – 64 S.